

Szende Pál: Adóreform és földbirtok

I.

magyar földadó története és a földbirtoknak az adóreform körében juttatott kedvezmények plasztikusan domborítják ki azt az összefüggést, mely osztálytagozódás és adórendszer között létezik és kézzelfogható bizonyítékokat szolgáltatnak ahhoz a tételhez, mely vaskövetkezetességgel vonul végig az adótörténet folyamán s így hangzik: A hatalmon levő osztály a közterhek viselését az uralmának alávetett és a csekélyebb befolyással rendelkező osztályokra hárítja át.

A magyar földadó hozadéka 1868 óta a többi adónemekkel szemben állandóan csökken. Az 1870: L. t. c. a földadó kulcsát leszállította, és azt Magyar-Horvát- és Szlavonországokban a földadósorozati munkálatokban kimutatott tiszta jövedelemnek 29,76%-ban, az erdélyi részekben pedig 22%-ban állapította meg.* Az 1875: VII. t. c. elrendelte az állandó földadókataszter elkészítését s az 1881: XL. t. c. az állami földadó összegét évi 58 millió K-ban (29 millió forint) kontingentálta,** de a törvényhozás már két év múlva sietett az állami törzsadó összegét évi 52 millió K-ra (26 millió forint) leszállítani, s az összkontingens így 75,630.000 K-ra csökkent. Ugyanezen törvény a földadó kulcsát a magyar állam egész területére a határőrvidék kivételével a kataszteri tiszta jövedelem 25,5%-ban állapította meg. (Ebből 17,1% állami adó, 8,4% földtehermentesítési járulék.) A kataszteri tiszta jövedelem összege 1884—1908 között 155,484.758

* Az adótételben a földtehermentesítési járulék is bennfoglaltatott. Az egyenes adók régebben két alkatrészből állottak, s az adóösszegnek 70%-a állami adó, 30%-a pedig földtehermentesítési járulék volt, s az utóbbi a földtehermentesítési adósság törlesztésére fordított. Később a szétválasztás megszűnt és az egyenes adók teljes összegükben mint állami adók íratnak elő.

** Ehhez járult még a földtehermentesítési járulék, mely Magyarországon 11 mill. forintot, Horvát-Szlavonországban pedig 812.265 forintot összesen 23,630.000 K tett ki. A volt határőrvidéki részekben e járulék nem szedett.

firtról 151,477.441 firtra csökkent.* Az előírt, illetőleg kivetett földadó, mely a kataszteri tiszta jövedelemnek megfelelően szintén csökkent, sohasem folyik be teljesen, mivel belőle leszámítandók a vízszabályozó társulatoknak nyújtott adóvisszatérítések és az elemi károk folytán adott adóleengedések. A leszámított összeg 1884-ben 3,901.424 K, 1893-ban 5,214.306 K, ** 1911-ben pedig már 7 657.096 K volt, az utóbbi számból 4,724.889 K esett a vízszabályozási társulatokra és 2,932.207 K az elemi csapások miatt adott adóleengedésekre, Ilyképpen a földadó tiszta eredménye 1884—1911 között 73,385.000 K-ról 68,249.848 K-ra csökkent. A földadó tényleges kulcsát a földhaszonbérösszegekkel történt összehasonlítás alapján a pénzügyminisztérium már másfél évtizeddel ezelőtt országos átlagban a valóságos tiszta jövedelem 10,5%-ban állapította meg,*** a föld jövedelmezőségének, de különösen a termény és állat áraknak óriási emelkedése folytán az adóteher ma már nem nagyobb3—3½%-nál, mint azt később részletesebben kifejjük.

Az adóteher arányos megoszlása szempontjából tehát szó sem lehetett arról, hogy a földadó kulcsa ismét leszállítassék, sőt annak felemelése lett volna jogosult. Az 1893. évi Emlékirat nem mert ugyan állást foglalni a kulcs felemelése mellett, (bár ezt a lehetőséget is megfontolás tárgyává tette), de a leghatározottabban elutasította az adókulcs és kontingens leszállításának gondolatát, főleg azzal az indoklással, hogy a tényleges jövedelem a kataszteri tiszta jövedelemnél jóval nagyobb.† De 1907-ben a földbirtok mindenható volt, beleegyezése nélkül az adóreform nem jöhetett volna létre, s a hozzájárulás ára — egyéb kedvezményektől eltekintve — a földadó kulcsának leszállítása volt. Ausztriában és Poroszországban is ily engedményekkel kellett az adóreformot az agrárius többségtől megvásárolni. Az 1896. évi osztrák törvény tárgyalása folyamán a kormány többek között, kénytelen volt túrni, hogy a földadó összege az ugyanakkor folyamatban levő kataszteri revízió kapcsán évi 5 millió K-val leszállítassék. A képviselőház a kormány heves ellenzése dacára fogadta el ezt az indítványt s Bilinski akkori pénzügyminiszter mondása szerint: Das hohe Haus schien in einen Agrar-ausschuss verwandelt.†† Azonkívül kimondatott, hogy amennyiben az általános jövedelmi adó eredménye a törvényben meghatározott összeget

* *Egyenesadó statisztika* IX. kt. 58 l.

** *A magyar egyenesadók tört. fejlődése* 69 l.

*** *Egyenesadó Stat.* V. kt 45 l.

† 1893. évi *Emlékirat* 10 l.

†† Steinitzer id. m. 39 l.

meghaladja, úgy a többlet a hozadéki adók apasztására fordítandó, s a földadó 15%-al szállítandó le. Minthogy az előirányzott bevételnél több folyt be, a 15%-os leszállítás életbe lépett, s 1911-ben 69,273.213 K előírt adóösszeg mellett 10,390.882 K tett ki.* Poroszországban 1891-ben az általános jövedelmi adó életbeléptetésével a földadó a községeknek engedtetett át. Ez az intézkedés a földesúri községekre (*Gutsbezirk*) nézve a földtulajdonos eddigi földadójának elengedését jelentette, s az elengedett összeg az ostelbai tartományokban évi 7,801.555 M volt.** Ez volt a junkerek hozzájárulásának az ára.

A magyar kormány szintén az agrárius többség kegyelmétől függött s ezért megfelelő váltságdíjat volt kénytelen felajánlani. Az 1907. évi javaslat a földadó kulcsának 25,5%-ról 20%-ra (tehát 21,5%-al) történendő leszállítását hozta javaslatba. Az állítólagos cél „a kisgazdák, a gyengébb existenciák” védelme és a földadónál fennforgó „aránytalanságok” kiküszöbölése volt. Elrendelte a javaslat a földadókataszter kiigazítását abból a célból, hogy annak adatai a valósággal összhangba hozassanak. A kataszteri munkálatok kiigazítása után, de legkésőbb 1913. január 1-én az adókulcs leszállítása életbe lép. A közvélemény — sőt maga a kormány is*** — már akkor tisztában volt azzal, hogy a kiigazítás eredménye igen szerény lesz, de a képviselőház pénzügyi bizottsága, hogy a földadóbevétel emelkedésének még a lehetőségét is elvágja, visszaállította a kormányjavaslatból kihagyott kontingenst, s kimondta, hogy a földadó összege évi 74 millió koronában kontingentáltatik. Minthogy az elemi kár címén történt leírások, valamint a vízszabályozási társulatoknak járó visszatérítési összegek a 74 millió K-ba beszámítottak, a kontingens összege továbbra is változatlanul 68—69 millió K maradt.†

A kiigazításra vonatkozó szabályok a nagybirtokosok részére döntő befolyást biztosítottak. Elsőfokú fórum a vármegyei földadó-bizottság, melynek tagjait a törvényhatósági bizottság választja. Második és végsőfokú hatóság az országos földadó-bizottság, melynek tagjait felerészben az országgyűlés két háza választja, felerészben pedig a pénzügyminiszter nevezi ki. A pénzügyminiszter csak javaslatot tehet

* Oest. *Stat. Handbuch* 388. 1.

** Gothein: *Agrarpolitiches Handbuch* 322 1.

*** 1907. évi jav. indokolása 26 1.

† A képviselőházban annyiban történt módosítás, hogy nem az adóösszeg, hanem a kataszteri tiszta jövedelem kontingentáltatott az adóleengedések és visszatérítések beszámításával évi 370 millió K-ba, ami végeredményében ugyanaz.

és véleményt mondhat, de a döntés nem őt illeti. A törvényjavaslat a kiigazítási eljárás megindításának jogát a pénzügyminiszterre bízta, de az agráriusok ellenállása folytán ez a jog az országos földadóbizottságra ruházottatott.

A kiigazítási munkálatok előrehaladása igazolta a legpezzszimisztikusabb számításokat is. A művelési ágakban (szántó, kert, szőlő, legelő, nádas, erdő) beállott „állandó” változások felvétele az ország egész területén befejeztetett, s ez a kataszteri tiszta jövedelmet csak 3,177.548 frttal (7,354.096 K, ennek földadója 20% = 1,270.000 K) szaporította.* A földrészeteknek újonnan való osztályozása és az új tiszta jövedelmi fokozatok felállítása szintén befejezést nyert, de ezek eredményéről az illetékes körök mélyen hallgatnak. 1908-ban a kataszteri tiszta jövedelem 303,289.666 K volt,** ehhez hozzáadva a művelési ágak változása folytán fentebb kimutatott többletet 7,354.096 K = 310,643.762, hogy tehát a kontingentált 370 millió K összeg elérhető legyen, a még nyilvánosságra nem hozott munkálatok eredményének a kataszteri tiszta jövedelmet kb. 60 millió K-val kellene gyarapítani. Erről azonban szó sem lehet, s szakkörök egybehangzó véleménye szerint 1913-tól kezdve a földadó eredménye legalább 7—10 millió K-val fog csökkenni.

A házadó rendszere, melyet az adóreform változatlanul fentartott, a házbéradó és házosztályadó elkülönítése, a két adónem kulcsának jelentékeny különbsége, az általános házbéradó intézménye lényegében véve a mezőgazdasági lakosság javára szolgál és a városi polgárság és munkásság ellen irányul. Az idevonatkozó intézkedéseket már előzőleg ismertettük, s most még néhány szempontot akarunk megemlíteni, melyek elsősorban az iparos és kereskedő polgárságra vonatkoznak. A javaslatok indokolása*** reámutatott arra az aránytalanságra, mely az agrár- és merkantil jellegű városok között az utóbbiak rovására áll fenn annak folytán, hogy ezek rendszerint általános házbéradó alá esnek. „A házadónál először is azt az aránytalanságot látom kiküszöbölendőnek, mely ma a házbéradó és házosztályadó között mutatkozik”, józan ésszel mérve a dolgot, ezt kétféleképpen lehetne elérni: a házosztályadó felemelésével vagy a házbéradó leszállításával. A házadóról szóló 1909: VI. t.-c. az osztályérzék csalhatatlan biztonságával más utat választ és kimondja (10. §.), hogy oly községekben, melyeknek lakossága legalább 15.000 lélekből áll, de amelyekben a lakrészeknek fele bérbeadva nem lévén, álta-

* *Jelentés az ország 1910. évi közállapotairól.* 27 1.

** *Egyenesadó statisztika.* X. kt. 10. 1.

*** *Indokolás.* 13. és 60. 11.

lános házbéradót behozni még nem lehet, ennek bekövetkeztéig, ha e helyeknek egyes közigazgatási kerületeiben a tényleg bérbeadott lakrészek száma legalább a felét teszi a lakrészek összes számának, ezek a közigazgatási kerületek egyenként szintén általános házbéradó alá vonatnak. Vagyis ez annyit jelent, hogy a külsőbb városrészeken és a külterületen fekvő házakra nézve megmaradnak a házosztályadó alacsony tételei, ellenben a forgalmasabb utcákban lakó iparos, kereskedő polgárság házadója 200—500%-al emelkedik. A házbéradó eredményének 1910 óta bekövetkezett emelkedésében jó része van ennek az intézkedésnek. S hogy a földbirtokosok kellő kíméletben részesüljenek, a törvény úgy intézkedik, hogy a kizárólag mezőgazdasággal foglalkozó adókötelesek által lakott városi házak hasznónértékének megbecsülésénél az a körülmény is tekintetbe veendő, hogy az adóköteles a házat egész éven át, vagy csak az évnek bizonyos részében, illetőleg napjain használja-e. Utóbbi esetben a hasznónérték a használati időnek megfelelő arányban állapítandó meg.

Az új törvény is fenntartotta azt az állapotot, hogy oly házak, melyek nyitott helyiséggel (bolt, korcsma, mészárszék stb.) bírnak, a házosztályadón felül minden egyes ily nyitott helyiség után 2—6 K pótlékkal rovandók meg. A községek külső körzetein fekvő erdő- és mezőgazdasági területeken épült házak által élvezett azt a kedvezményt, hogy az általános házbéradó alá nem vonhatók, s a házosztályadó első fokozata alá esnek, a törvény a bánya- és ipar-telepekre is kiterjeszti, de a „telep” fennforgása szükséges, ellenben ha iparos és kereskedő egyes házakban lakik, azokra a mérséklés nem vonatkozik.

Az adóreform tárgyalása idején az agráriusok koncentrált támaszásainak tárgya a III. oszt. kereseti adó átalakításával létrejött általános kereseti adó volt. A kereseti adó III. osztályába a kereskedők, iparosok, az ú. n. szabad foglalkozások és a haszonbérlok tartoznak, s az adókulcsot az 1875: XIX. t. c. a tiszta kereseti nyereség 10%-ban állapította meg. Az adókulcs abnormis magassága folytán a gyakorlat fejlődött ki, hogy senki sem vallotta be pontosan jövedelmét, s az adókivető bizottságok a lakás- és boltbérek alapján kiszámított ú. n. minimális adóalapok segélyül vételével vagy pedig becslés útján igen mérsékelten állapították meg az adóköteles kereseti nyereséget, úgy hogy a kereseti adó kulcsa országos átlagban 3%-nál nem volt magasabb, sőt az esetek jelentékeny részében ennek alatta is maradt. A III. oszt. ker. adó mindezek dacára nagy fejlődésképeséget mutatott s hozadéka 1893—1911 között több mint 50%-al emelkedett. A pénzügyi kormányzat már

régen belátta azt, hogy a valóságos jövedelemhez igazodó adókievésnek és a pontosabb bevallásnak előfeltétele a névleges magas adókulcs leszállítása, s ezért az 1907 évi javaslat az általános kereseti adókulcsát a tiszta kereseti nyereség 5%-ában, illetőleg az értelmiségű foglalkozásúakra nézve 4%-ban állapította meg. Az adóleszállítás mérve 50%, illetve 60% volt, tehát látszólag jóval nagyobb, mint a földadónál. A kérdés súlypontja azonban ott rejtett, vajjon nemcsak az adókulcs, hanem az adóösszeg is csökkenni fog-e? A földadónál az adókulcs leszállítása, tekintettel arra, hogy az adóalap, a kataszterben kitüntetett tiszta hozadék hosszú időre változatlan, tényleges adóleszállítást jelent, ellenben oly adónemeknél, ahol az adóköteles jövedelem minden évben külön megállapítás tárgya, az adókulcs leszállítása dacára megtörténhetik, hogy az adóalap felemelése folytán az adóösszeg emelkedik. És épen az a tény, hogy a kereseti adó körében az adóalapok eddig teljesen fiktív természetűek voltak, adta meg a lehetőséget az adóalapok fokozására. Hogy a kormány nem tervezett adóleszállítást, kétségtelenül kítűnt a javaslat amaz intézkedéséből, hogy általános kereseti adóból évente legalább 28 mill K-nak kell befolyni. Ebben az összegben a tantieme- és házaladó nem foglaltatott, s amennyiben az elsőfokú kivetésnek évi eredménye a 28 mill K-n alul marad, a hiány fedezésére a pénzügyminiszter pótkivetést rendelt volna el. Minthogy az 1906 évre előírt III. oszt. kereseti adó az I. oszt. kereseti adó alá tartozó kisiparosok adóját is ideszámítva, a fenti összegnél kevesebb volt, ez az intézkedés azt jelentette, hogy az új adókievétési eljárás folyamán az adóalapokat nagyobb mérvben fogják emelni, mint ahogy az adókulcs leszállítattott. Ezt megkönnyítette az a tény, hogy a javaslat az eddigi rendszerrel ellentétben bevallási kényszert statuált szigorúbb intézkedésekkel. Mindez megriasztotta a városi polgárságot, mely most azt követelte, hogy a kormány ne maradjon az általános kijelentéseknél, hanem nyújtson törvényes biztosítékot az iránt, hogy az adóteher nem fog emelkedni. Az adóleszállítás fikciójához a kormány azért ragaszkodott, mert az új javaslatok a földbirtokosok adóját tényleg leszállították, ellenben a többi osztályok adóját fel akarták emelni. De ha a kormány ezt bevallja, a kereskedők és iparosok, valamint az összes többi foglalkozási ágak képviselői joggal kérdezhették, miért csak éppen mi és miért nem a földbirtokosok is? Ezért kellett az általános adóleszállítás elvét továbbra is fenntartani. Ez a taktika a kormányra kellemetlen eredménnyel végződött. A kereskedelmi és ipari érdekképviseletek által megmozgatott városi polgárság biztosítékot kívánt a kormánytól, hogy tényleg nincsenek adóemeló szán-

dékai, s bizonyítékul ugyanazt kérte, amit a törvényhozás a földbirtoknak már régebben megadott: a kereseti adó évi főösszegének ellentétben a kormányjavaslattal nem minimális, hanem maximális összegben való kontingentálását. Az agitáció oly mérveket öltött, hogy a kellemetlen helyzetbe jutott városi képviselők nyomása folytán a kormány engedni volt kénytelen. A törvénybe felvettek egy intézkedést, hogyha az általános kereseti adónak első fokú előírása a 29 millió koronát (s ennek évente 2%-al növekedő összegét), legalább ½%-al meghaladja, a következő évben, az adókulcs leszállítandó. Egyúttal pedig módosították a javaslatnak az adóvallomásokra és kivetési eljárásra vonatkozó vexatorius intézkedéseit.

Az a kívánság, hogy a kereseti adó kulcsa 3%-ra szállítassék le, ez alkalommal nem teljesült. Ezt a jelszót ragadta meg a Lukács kormány, midőn az 1912. június 4-iki államcsíny után az adótörvények módosításával igyekezett a városi polgárság hangulatát kedvezőbbre fordítani. Sőt a novellajavaslat még túl is ment ezen a kívánságon és az általános kereseti adó kulcsát következőképpen állapította meg: Ha az adózónak összes jövedelme (és nem csupán a kereseti adó alá tartozó jövedelme) 800 K-n felül van, de 1000 K-t nem halad meg, a kulcs 1%, 1000—2000 K között 2%, 2000 K-n felül 3%. (A 800 K-n aluli jövedelem már az 1909: IX. t. c. szerint is adómentes volt.) De a vívmány hatását lerontotta az a tény, hogy a javaslat a maximális kontingenst minimálissá alakította át, s kimondta a Wekerle javaslat mintájára, hogy amennyiben az általános kereseti adóból (tantième- és házaló adón kívül) évi 29 millió K-nál kevesebb folyna be, a pénzügyminiszter 33% erejéig pótkivetést rendelhet el. Azonkívül az adóvallomás elmulasztása miatt kiróható bírság maximumát a fizetendő adóösszeg 5%-ról annak 30% emelte fel. III. oszt. kereseti adó címén 1911-ben 32,7 millió K összeg íratott elő. Ebből azonban leszámítandó a tantiémek után és a házalók által fizetendő adó, a maradvány tehát 31 millió K-nál kevesebb. Ehhez hozzászámítandó azoknak a kisiparosoknak adója, akik eddig az I. oszt. kereseti adó e) és f) alosztályaiba tartoztak, s kiknek terhére 1912. évben 1,585.377 K adó íratott elő. Viszont levonásba kell hozni a létminimum-adómentesség folytán azok adóját, kiknek évi összjövedelme 800 K-n alul marad. A mentesség élvezői elsősorban a fenti kisiparosokból fognak kikerülni, de legnagyobb könnyebbséget nyújt ez az intézkedés a haszonbérlelőknek. Az 1902—1904 kivetés szerint (újabb adatok közzétéve nincsenek) a III. oszt. kereseti adóalap 215,310.681 K-t tett ki, a haszonbérlelőkre és kertészekre 30,203.179 K, azaz 14% esett. Ezek közül

30% fizetett 400 K-nál kisebb bérösszeget,* tehát túlnyomó részök adómentes lesz még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy a bér-Összegek 1902 óta jelentékenyen emelkedtek. Adóterhüket a kereskedők, iparosok és értelmiségiek fogják átvenni, annál is inkább, mivel a törvény a haszonbérlők minimális adótételeit 20%-al leszállította.**

A fenti levonások után megmaradó adóbevétel valamivel kisebb, mint a 29 milliós kontingens, sőt kisebb, mint az az összeg, mely eddig is befolyt III. oszt. kereseti adó fejében. Ha a törvény már 1913 január 1-én életbelép, ugyanezen eredmény csak úgy lett volna elérhető, ha az adóalapok nemcsak oly arányban emeltetnek fel, mint ahogy az adókulcs leszállított, hanem ha ez az arány, tekintettel a haszonbérlőknek nyújtott kedvezményekre, az adózók jelentékeny részénél a leszállítás mérvénél magasabb lesz.*** Ez az emelés azért is szükséges, mert ellenkező esetben pótkivetésre van szükség, melytől azonban minden előrelátó kormány népszerűtlen volta miatt tartózkodni fog, már az adókivetési eljárás során gondoskodik arról, hogy a pótkivetés elkerülhető legyen. A képviselőház a novellajavaslatot akképpen módosította, hogy a maximális kontingenst 30,160.000 K összegben a törvénybe visszaállította. Minthogy a minimális és maximális kontingens között csak 1,160-000 K különbség van, ezt az összeget a kivetés során szintén minden nagyobb nehézség nélkül be lehet hozni. Csakugyan az 1913. évi költségvetés kereseti adó fejében 30,160.000 K-t irányzott elő. Ez az összeg 3%-al tőkésítve 1000 millió K adóalapnak felel meg, de tekintettel az 1% és 2%-os adókulcsra, a tényleges adóalap 1100—1150 millió K-ra fog emelkedni. Éppen ebben a tényben rejlik az adóreformnak az iparos- és kereskedőelemekre nézve leg súlyosabb következménye. Az adóalap után nemcsak kereseti, hanem jövedelmi adót is kell fizetni. 1100 millió K adóalap után a jövedelmi adó 2%-os átlagos adókulcs mellett 22 millió K-t, 1,5%-os kulcs mellett pedig 165 millió K-t fog kitenni.† Minthogy a III. oszt. Kereseti

* *Egyenesadó Stat.* VIII. kt. 1319 és köv. 11. 1362 l.

** Az 1875. XXIX. t.-c. szerint a haszonbérlők minimális adóalapja a fizetett bérösszeg 25%-a. 10%-os adókulcs mellett a minimális adótétel a bérösszeg 2,5% volt. Az 1909. IX. t.-c. a minimális adóalap kiszámítása helyett a haszonbérlők minimális adótételét a bérösszeg 2%-ban állapította meg. A csökkenés tehát 20%.

*** Számításaink szerint a 29 millió K bevétel biztosítása céljából a fel-emelésnek azoknál, akik eddig 10 K adót fizettek 10-szeresnek, 11—40 K adónál legalább 5-szörösnek és 40 K adón felül 33—4-szeresnek kell lenni.

† A jövedelmi adókulcs az 1,5%-ot 3200 K, a 2%-ot 4800 K jövedelemnél éri el.

adó után kivetett általános jövedelmi pótadó 1912-ben 9,377.790 K volt, a többlet 7—13 millió K-ra fog emelkedni. Az eredmény tehát az, hogy az adókulcs 70—80, sőt 90%-os leszállítása dacára a kereskedők, iparosok és értelmiségű foglalkozásúak kereseti adója legjobb esetben változatlan marad, de inkább emelkedik, ellenben jövedelmi adójuk 75—125%-al nő meg, s azonkívül ők fizetik meg mindama könnyebbséget is, melyet a törvény velök semmi szerves kapcsolatban nem levő foglalkozási ágak: a haszonbérloknek nyújtott. A tőkekamat és járadékadó körében a földbirtoknak jelentős érdekei vannak az új törvény (1909: VII. t. c.) nevezetes módosításokat és könnyítéseket hozott. Az adókulcs eddig (az özvegyi és szülői életjáradékok kivételével) a tőkejövedelem 10%-a volt. Ezt az 1909: VII. t. c. 5%-ra szállította le. Még 1908-ban, mikor a törvényhozás a II. oszt. kereseti adót leszállította, a képviselőház agrár többsége egyúttal keresztülvitte, hogy a bányák után járó bányahaszonbér és a bányaműveléshez szükséges beleegyezésért járó ellenszolgáltatás (termelési jutalék) után az adókulcs 10%-ról 2%-ra szállíttassék le. Ily természetű jövedelmei túlnyomóan a közép- és nagybirtokosoknak vannak. E címen 1908-ban 39,390.60 K íratott elő,* ami 2 mill K adóalapnak felelt meg, s az adóelengedés tehát 160.000 K-t tett ki. 7%-ra szállíttatott le az adókulcs a papi tized kártalanítása címén kiadott kötvények kamatai után, 10%-ról 5%-ra, a hitbizományi és misemondásra rendelt alapok hozadéka, valamint (a nem pénzüintézetek által nyújtott) a jelzálogos kölcsönökből eredő kamatok után. Ellenben megmaradt a 10%-os adókulcs a nem adómentes kölcsön- és elsőbbségi kötvények, a külföldi értékpapírok kamatai, s a nem bejegyzett pénzüérek jutalékai, szóval mind olyan jövedelem után, melynél a földbirtok egyáltalában nem, vagy csak igen kevésé érdekelt. Kuriózum kedvéért említjük meg, bár a rendszerhez hozzátartozik, hogy a katonatiszti házassági óvadékok kamatai után az adókulcs 10%-ról 2%-ra szállíttatott le.

A törvény legjelentősebb újítása, hogy a pénzüintézeti betétek kamatainak 10%-os kulcsát 5%-ra szállította le. (Ausztriában 1½%.) Ez a kincstárra nézve jelentékeny bevétel-csökkenés, mert ez adónem folyton növekedik és jelentős hozamot szolgáltat. (1901-ben 9,298.258 K, 1906-ban 12,465.316 K, 1912-ben 20,699.360 K).** Takarékbetétei a földbirtokosoknak is vannak, s mivel a pénzüintézetek az adót többnyire áthárították, ez az engedmény a kormány részéről szintén *captatio benevolentiae* akart lenni. A pénzügyi bizottságban annyira felül-

* *Egyenesadó Stat.* X. kt. 80. 1.

** *Egyenesadó Stat.* IX. kt. 603. 1.

kerekedett a tőke és kereskedelem ellenes hangulat, hogy a 10%-os adókulcsot visszaállították, mert azt hitték, hogy ezzel nagyot ütnek a merkantil jellegű pénzüzeteken. A képviselőház többsége azonban jobban ismerte a saját érdekeit, s az 5%-os adókulcs megmaradt. A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok kereseti adója lényegében változatlan maradt, s csupán egyes intézkedések nyertek szabatosabb szövegezést. A kizárólag ipari termeléssel foglalkozó vállalatok adója 10%-ról 7%-ra szállított le, de ezt ellensúlyozza az a tény, hogy az adókiadás nem háromévenként, hanem évente történik, s az adókiadás szabályai szigorúbbak lettek. A javaslat képviselőházi tárgyalásából két nevezetes momentum emelkedik ki. A javaslat 21. §-a úgy intézkedett, hogy oly pénzüzeteknél, melyek kölcsönök után az összes mellékjárulékokkal együtt 8%-nál magasabb időszaki kamatot szednek, az adó kulcsa összes jövedelmek után nem 10, hanem 15% és pedig akkor is, ha ez a magasabb kamatszédés csak az évnél vagy a váltóleszámitásoknak és kölcsönadásoknak egy részére terjed is ki. A hitelintézeti uzsora ellen küzdeni helyes és szép cselekedet, de ez az intézkedés nemcsak célra nem vezető, hanem bornírt rendszabály is volt, mert hiszen a magasabb adóval sújtott pénzüzet ezt az 50%-os adóemelését rögtön adósaira hárította volna át. A javaslat hangulatkeltésre alkalmas volt, s beleillett a koalíciós kormányzat eszmekörébe, mely állandóan mentette a „kisembereket” a „tőke kiuzsorázása” ellen. A pénzügyi bizottság lelkesedéssel tette magáévá az indítványt.* Minthogy azonban az „uzsorás” pénzüzetek igazgatóságaiban — különösen ebben az időben — nagy számmal ültek a legfajtisztább agráriusok és koalíciós képviselők, egyúttal módosítást is fogadott el, mely szerint „a magasabb adókulcs nem alkalmazandó, ha, s mennyiben a pénzügyminiszter kivételes okokból ezen §. alkalmazását meghatározott időre felfüggeszti”. Tehát a *gutgesinnt* intézetek kegyelmet kaphattak volna, s a megbélyegzés csak a politikai ellenfelekre vonatkozott volna. A képviselőházban — mint már említettük — a nagybankok befolyása érvényesült, s a javaslat néhány szótöbbséggel elbukott.

A másik emlékezetes esemény a fogyasztási szövetkezetek adójának 5%-ra való leszállítása volt. A fogyasztási szövetkezet az agrár-merkantil harc leghévesebb vitapontja, úgy az agráriusok, mint a kereskedők egy része sokáig azt hitték, hogy ezzel a kereskedelmet néhány év alatt a föld színéről el lehet seperi, a fogyasztási szövetkezet volt a kisembermentés leghangosabb jelszava, koronája, és a

* Annyiban történt módosítás, hogy a 8%-os kamatláb a jegybanknak az évi legmagasabb kamata 3%-al meghaladó kamatlábbal helyettesített.

falú parasztságának megkötésére a legbiztosabb eszköz. A leszállítás a javaslatban nem foglaltatott, s azt csak a képviselőház fogadta el. Az osztálylélektan kutatói részére igen tanulságos jelenet volt ez. A ház zsúfolásig megtelt, a karzatokon az előkelő társaság hölgyei ültek, az indítványt, melyhez a miniszterelnök sietett a kormány nevében hozzájárulni, 105 képviselő írta alá, s azt az agrárizmus egyik leghangosabb szószólója terjesztette elő. A felszólalást néma, ünnepélyes csend fogadta, mintha misét celebráltak volna, s csak akkor szakította félbe tüntető taps és mámoros üvöltés, melyben kevés kivétellel az egész ház, sőt a karzat is egybeolvadt, midőn az indítványozó a kereskedelem és banktőke ellen intézett gyűlölködő kirohanásokat.

Az adóreform jövője és pénzügyi eredménye elsősorban attól függ, mily mértékben vonatnak be a különböző társadalmi osztályok és foglalkozási ágak az általános jövedelmi adó körébe. Erre nézve már régebbi tanulmányainkban egy számítást készítettünk, melyben megállapítottuk minden társadalmi osztálynak és foglalkozási ágnak, adóforrások szerint elkülönített adóköteles jövedelmét. E számítások végső eredményei, melyek azt tüntetik fel, minő lenne az ált. jövedelmi adó hozadéka, ha a törvény intézkedéseit egyforma szigorúsággal alkalmaznák az adófizetők minden rétegére, a következők:

Jövedelmi forrás	Adóköteles jövedelem	Az adóköteles összjövedelemben való % -os részesedés	Az adóbevétel	
			minimális	maximális
			becslése	
Föld	2000 mill. K	35,57%	300 mill. K	40,0 mill. K
Ház	300 „ „	5,34%	60 „ „	7,0 „ „
Kereseti adó alá eső jöv	22 „ „	0,39%	05 „ „	22,0 „ „
Tantieme	200 „ „	3,56%	40 „ „	0,6 „ „
Tőkekamat	400 „ „	7,11%	14,0 „ „	6,0 „ „
Nyilvános számadású vállalatok	860 „ „	15,30%	130 „ „	16,0 „ „
Állandó fizetések	740 „ „	13,17%	5,5 „ „	15,0 „ „
	Összesen 5622 mill. K	100,0%	895 mill. K	112-6 mill.

E táblázat magyarázatául szolgáljanak a következők: A földbirtok adóköteles tiszta évi jövedelmét 2000 millió K-ban állapítottuk meg, miután előzőleg a bruttó jövedelemből nemcsak az összes termelési költségeket, hanem évi 338 millió K adósági kamatot, továbbá 600 millió K-t azon a címen vontunk le,

hogy ennyit tenne ki azoknak a kisgazdáknak részesedése, akiknek jövedelme nem haladja meg a 800 koronát.* 2000 millió K adóalapnál, 1,5%-os átlagos adókulcs mellett a föld évi jövedelmi adója 30 millió K-t, 2%-os kulcs esetén pedig 40 millió koronát fog kitenni. A jövedelmi adó pénzügyi eredménye elsősorban attól függ, hogy ez az adóalap teljes összegében adó alá vonassék. A magyar adótörténet terén szerzett szomorú tapasztalatok azt a jogosult gyanút keltik bennünk, hogy a földbirtoknak, mint annyiszor, most is módjában lesz az adóteher alól kibújni. A törvény intézkedései ezt lehetővé teszik. Az 1907. évi javaslat röviden kimondta, hogy „önkezelés esetén a mező és erdőgazdasági üzem s a vele kapcsolatos jogok jövedelmét a saját gazdálkodás folytán tényleg elért tiszta nyereség alkotja”. A pénzügyi bizottság ezt az intézkedést megváltoztatta s a módosítás — újabb enyhítésekkel — a törvény szövegébe is átment. Kimondatott, hogy ez a tiszta nyereség a hasonló mezőgazdasági birtokoknál ugyanott, vagy a környéken szokásos haszonbérösszegekhez arányosítandó, s a mezőgazdasági mellékhaszonvételekből eredő jövedelem csak akkor veendő külön számításba, ha az ily mellékhaszonvételek az illető birtok belterjes kihasználásának arányait túlhaladják. Ez annyit is jelent, hogy pl. az állattenyésztésből eredő óriási jövedelem néhány kivételes esettől eltekintve adómentes lesz, s a gazdaságba befektetett tőke és munka elkerüli az adózást, s annak tárgya az arányosított haszonbéri összegben jelentkező földjáradék lesz. A végrehajtási utasítás intézkedései tényleg ebbe az irányba akarják az adóigazgatást terelni. Megjegyzendő, hogy a helyben vagy a környéken szokásos bérösszegek megállapításánál a gazdasági egyesületek véleménye lesz irányadó, s valószínű, hogy az adókievetési eljárás vezetését ezzel teljesen magukhoz fogják ragadni. Aki az eddigi agrárius adópraxist ismeri, már előre sejti, mily alacsony színvonalon fognak mozogni ezek a „szokásos bérösszegek”. Ilyképen a 2000 millió K adóalap igen könnyen a felére, sőt még ennél is kisebb összegre fog leolvadni. Az 1907. évi javaslatok indokolása a jövedelmi adó eredményeinek kiszámításánál abból indult ki, hogy a valóságos jöve-

* Balkányi Béla: *A magyar föld termése* c. cikkében (*Huszdik Század* 1913. 7—8 sz. 37 és köv. 11.) a földbirtok tiszta hozadékát a jelzálogkölcsonök kamatainak levonásával 2046 millió K-ra, a saját gazdaságban felhasznált munka egyenértékének hozzászámításával 2700 millió K-ra tette. Deutch Antal: *Der Jahreswert der ung. landwirtschaftlichen Produktion* c. cikkében (*Pester Lloyd* 1912. dec. 19.) szintén 2000 millió K minimális tiszta hozadékot állapított meg.

delem a kataszterben kitüntetett tiszta jövedelemnek két és félszerese. A mezőgazdasági érdekképviseletek most erőlyesen sürgetik, hogy az adókiivetés kizárólag ezen az alapon történjék. Ha feltezzük, hogy a kiigazítási munkálatok befejezése után a kataszteri tiszta jövedelem összege 330 mill K-ra fog emelkedni (ami kizárt dolog), ennek két és félszerese 825 mill K lesz. Ebből az összegből le kell vonni az adóssági kamatokat és a 800 K-n aluli jövedelmeket, s a maradvány 300—400 millió K lesz, az adó pedig 2% átlagos kulcs mellett 6—8 millió K. Ebben az esetben az iparosok és kereskedők háromszor, a munkások és fix fizetésű alkalmazottak kétszer akkora adóalap után fizetnének jövedelmi adót, mint a nemzetfenntartó földbirtokos osztály. Azonkívül reájok nézve megszűnnék az adóvallomási és adatszolgáltatási kényszer, s míg a többi társadalmi osztályhoz tartozó adózók hiányos, vagy hamis vallomásuk folytán súlyos bírságoknak, sőt jövedéki büntető eljárásnak is teszik ki magukat, addig a földbirtokosok helyett — mint az már a kataszternél történt — az adóletagadást elvégzi a törvény, a végrehajtási utasítás és az adóhatóság.

De nemcsak a magyar tapasztalatok indokolják meg ezt a pesszimiztikus felfogást, hanem a külföldi viszonyok szemlélete is. Még azon országokban is, hol az alsóbb néposztályok fokozódó súlya és befolyása folytán az adórendszer vagy a politikai szervezet demokratikus irányban alakult át, a földbirtokosság kivételes állása továbbra is fennmaradt. Az osztrák kormánynak az adóreformot az agráriusoktól súlyos engedmények árán kellett megvásárolnia. Ezek közül a földadó összegének leszállítását már említettük. A pénzügyi bizottság és a kormány között megállapodás létesült, mely a végrehajtási utasításba is felvétellett, hogy az adóközégek számára a földjövedelem kiszámításánál elsősorban a kataszteri adatok legyenek irányadók. Azonkívül keresztülvitték, hogy az adóhatóság ne vegye fel az adózók névjegyzékébe azokat a kisbirtokosokat, kiknek kataszteri jövedelme 500, illetőleg egyes vidékeken 600 koronán alul maradt, ami a gyakorlatban 2000 K minimális jövedelemnek felelt meg.* Míg tehát a munkás, kishivatalnok, kisiparos már 1200 K jövedelemnél adókötelessé válik, ez a határ a kisbirtokosoknál csak 2000 koronánál kezdődött. Mindezen intézkedések következtében már 1898—1911 között a bruttó eredmény a következőképen oszlott meg:**

* 1890 der Beilagen zu den sten. Protokollen des Abgeordnetenhauses XXI. Sess. *Bericht des Finanzausschusses* über die Regierungsvorlage betreffend einige Abänderungen des Personalsteuergesetzes vom 25 Okt. 1896.

** 1890. Beilagen. *Anlage F. 4 1.*

Jövedelmi forrás	Adóköteles jövedelem összege 1898	Száza lékos része- sedés 1898	Adóköteles jövedelem összege 1911	Száza lékos része- sedés 1911	Emelkedés 1898-1911 között %-ban
Föld	221,354.724	8,28	372,738.570	6,93	68,39
Ház	277,315.718	10,37	494,663.889	9,19	78,38
Önálló iparosok és kereskedők	767,776.462	28,72	1.563,657.347	29,05	103,66
Szolgálati illetmények	916,997.398	34,29	2.202,989.745	40,24	140,24
Tőkevagyon	432,006.202	16,16	656,033.080	12,19	51,86
Egyéb jöv	59,393.558	2,18	92,180.026	1,71	57,86
Összesen	2.673,844.062	100%	5.382,263.557	100%	101,29%

A fentebbi táblázatból kitűnik, hogy az önálló iparosok és kereskedők négyszer, a tisztviselők és alkalmazottak hatszor akkora összeg után fizetnek adót, mint a földbirtokosok. A jövedelmi ágak közül egyedül a tőkevagyonból eredő jövedelem szaporodása lassúbb, mint a földbirtoké, s ez is arra vezethető vissza, hogy a tőkejövedelem jelentékeny része is földbirtokosok zsebébe folyik. Az osztrák kataszterben megállapított tiszta jövedelem kerekén 306 mill. K, s az osztrák földbirtok csak a jövedelmi adó fennállásának tizedik évében (1908) ért oda, hogy a kataszteri hozadékot meghaladó összeg után fizessen jövedelmi adót. A fenti számok azonkívül csak a bruttó jövedelmet tüntetik ki, melyből levonandók az adóssági kamatok, dologi terhek, állami adók és közszolgáltatások, úgy hogy az osztrák földbirtok ma is csak legfeljebb 220—250 mill. K jövedelem után fizet adót.

Ezen tarthatatlan állapot megszüntetése céljából az osztrák Reichsrath pénzügyi bizottsága a jövedelmi adónovella tárgyalásánál elfogadott egy módosítást, mely kimondja, hogy a házilag kezelt földbirtoknál ezentúl a tényleg elért tiszta gazdasági eredmény (*der tatsächlich erzielte reine Wirtschaftsertrag*) lesz az adóalap, s a kataszteri tiszta hozadék a jövedelem megbecslésénél csak segédeszközül szolgálhat. Ugyancsak a földjövedelem pontosabb kinyomozását is célozza a könyvvizsgálatnak (*Bucheinsicht*) elhatározott szigorítása. A szociáldemokrata kisebbségnek ezen túlmenő indítványait a bizottság elvetette.*

Poroszországban 1911-ben a jövedelmi adóbevétel a pótlékokkal együtt 353 mill. M volt, ebből 269 mill. M tehát több mint 75% esett a városokra,** holott a lakosságnak csak 45%-át teszik ki, s a földbirtok az adóbevételnek legfeljebb 10%-át fizeti. Az adóköteles

* 1890. Beilagen. Anlage C. *Minoritätsbericht* 28 és köv. 11.

** *Stat. Jahrbuch für den preussischen Staat 1911.* 478—84 11.

bruttó jövedelemből 26,35% esett az ipari és kereskedelmi vállalatokra, 29,08% szolgálati illetményekre, 25,46% tőkejövedelmekre és 19,11% a föld és házbirtokra. Az alacsony eredményeknek oka az, hogy falun az adókiivetés vezetése a *Landrat*-ok (porosz szolgabíró) kezében van, a kik a földbirtokosságot mindenféle kedvezményekben részesítik.* Szászországban az adóköteles összjövedelem 1910-ben 3000 mill. M. volt. Ebből az iparkereskedelmi foglalkozásokra 872,8 mill. M, fizetésekre és munkabérekre 1644,4 mill. M, ingatlanokra (föld és ház) csak 413,3 mill. M esett.** Angliában 1908/9-ben az összes adóköteles bruttó jövedelem 1.009,935.926 £ volt, ebben a földbirtok 50 mill. £-el, tehát csak 5% erejéig vett részt. Az ingatlan értékemelkedési adó pedig, melyért a lordok majdnem forradalomba mentek, 1911—12-ben mindössze 481.000 £-et hozott.***

Loria az általános jövedelmi adó térfoglalását a burzsoázia befolyásának emelkedésére vezeti vissza. A mozgó tőke képviselői a tárgyi adatokra fektetett kataszteri adókkal szemben a bevallásra és önbecslésre alapított személyi adókat favorizálják, mely a földbirtokosokkal szemben lehetővé teszi, hogy vagyonuk és jövedelmük nagy részét az adó alól kivonhassák.† Bármily helyes megfigyelést is foglal magában ez a megjegyzés, a fenti adatok azt mutatják, hogy annak épen az ellenkezője következett be, a jövedelmi adó a burzsoáziára sokkal súlyosabban nehezedik, mint a földbirtokosságra, mert míg az állami hatalom ez osztály kezében van, a törvény legvilágosabb intézkedései is megtörnek akaratán.

II.

A földbirtok adóterhének megvilágítására igen alkalmasak a következő adatok:

A földadóból folyó bevétel 1868-ban 77,105.418 K volt, mely összeg 1911-ben 68,249.848 K-ra, tehát 11,5%-al csökkent. Úgyszólván az egyedüli adó, mely ily eredménnyel hivatkozhatik. Ezzel szemben az összes többi egyenes adók hozadéka emelkedett és pedig a következő mértékben: A házadó (1868—1911 között) 230%-al, a kereseti adó (1875—1911) 58%-al, a tőkekamat és járadékadó (1875—1911) 490%-al, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adója (1875—1911) 350%-al, az általános jövedelmi pótagó (1876—1911) 290%-al. Még szédületesebb a fogyasztási és egyéb közvetett adók emelkedése: Szeszadó (1868-1911) 990%-al, söradó (1868—1911)

* Gotheia id. m. 221. 1.

** Conrad id. m. 47. 1.

*** *Statistical Abstract for the United Kingdom* 1912. 3. és 34. 11.

† Achille Loria: *Le basi economiche della costituzione sociale*. IV. kiadás 355. és 375. 11.

1950%-al, cukoradó (1868—1911) 3400%-al, boradó (1868—1911) 380%-al, húsadó (1868-1911) 150%-al, az ásványolajadó (1882—1911) 1800%-al, a dohányjüvedék bruttó hozadéka (1868—1911) 300%-al, a vasúti szállítási adó (1875—1911) 2250%-al, a bélyeg, illeték-és díjbevétele 690%-al emelkedett. Legcsekélyebb az emelkedés a sójüvedéknél, a bruttó hozadék 1911-ben csak 9%-al nagyobb. A földadó 1868-ban még 66,1%-át, 1875-ben 51,6%-át, 1880-ban már csak 43,4%-át* tette ki az összes egyenesadóbevételnek. 1893 óta már részletesebb adatok állanak rendelkezésünkre, melyek szerint az egyenes adóbevételnél az összes adónemek között százalékos arányban a következőképpen oszlott meg.

Év	Föld-adó	Ház-adó	I.	II.	III.	IV.	Nyilv szám váll. adó	Bányaa dó	Tőke-kamat és jár. adó	Általános jöv. pótdadó
			Oszt. kereseti adó							
1893	39,5	12,4	2,8	8,9	10,9	1,8	2,8	0,2	1,7	18,6
1902	36,1	13,8	2,3	9,1	11,4	2,9	4,1	0,2	1,7	18,0
1912	28,2	18,8	2,0	4,6	13,4	5,1	7,1	0,4	1,3	18,9

Megjegyezni kívánjuk, hogy a földadó részesedése e táblázatból** kitünően alacsonyabb, mivel a kivett adó összegéből az 1893 és 1902 években az árvízmentesítő társulatoknak nyújtott visszatérítések nem hozták levonásba.*** Azonkívül a tőkekamat és járadékadó rovatában a pénzügyi betétek után járó s igen jelentős összegű adó (1912-ben 20,7 mill K!) nincs feltüntetve s a földadó arányszáma azért is magasabb.

Budapest székesfőváros százalékos részesedése az egyenes állami adó-bevételben 1898-1912 között a következőképpen alakul:†

Év	Föld-adó	Ház-adó	I.	II.	III.	IV.	Nyilv szám váll. adó	Bánya-adó	Tőke-kamat és jár. adó	Általános jöv. pótdadó
1898	01	25,1	nincs külön kitüntetve				15,3	38,7	4,6††	16,8
1912	01	34,1	8,2	1,1	28,0	22,4	20,2	39,7	30,1	20,4

* Matlekovits Sándor: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor* I. kt. 1075 és köv. I.

** Az 1893 és 1902 évekre vonatkozó számok az *Egyenesadó Stat.* VII. kt. kt. 614. lapján foglaltak, az 1912 évre vonatkozó százalékos megoszlást a pénzügyminiszteri egyenes adó számvevőség közlései alapján számítottuk ki.

*** Az elemi károk folytán nyújtott adóleengedések sehol sem hozták levonásba.

† Az 1898. évre vonatkozó adatok: *Fővárosi Stat. Évkönyv* 1906. 324. l. Az 1912. évi adatok a székesfővárosi adószámvetési hivatal összeállításán alapulnak.

†† Ez a feltűnően alacsony szám nyilvánvalóan téves

Összesen:	1898	12,4%
	1912	18,8%
Földadó nélküli	1898	18,7%
	1912	26,1%

A földbirtok után fizetendő általános jövedelmi pótdadó évről-évre csökken. Az 1883: XLVI. t.-c. a földadó után fizetendő ált. jöv. pótdadó kulcsát 30%-ban állapította meg, s megengedte, hogy a jövedelmi pótdadó összegéből a ház- és földbirtokra nehezedő bekebelezett adósság évi kamatainak 10%-a levonassék. Ez a földbirtok tetemes részére a pótdadótól való teljes mentességet jelenti. Pl. vegyünk egy nagyobb földbirtokot, melynek földadója 5000 K, ált. jövedelmi pótdadója 1500 K, kataszteri tiszta jövedelme pedig 20.000 K. Ha ezt 4%-al tőkésítjük, a földbirtok értéke 500.000 K. Hivatalos megállapítás szerint a tényleges tiszta jövedelem legalább 272-szer nagyobb, mint a kataszteri, s ezért a földbirtok minimális tényleges értéke 1,250.000 K. Ily értékű ingatlanra minden pénzintézet szívesen ad 500.000 K kölcsönt. Ennek évi 4,5%-os kamata 22.500 K, ennek 10%-a 2250 K, mely összeg az általános jövedelmi pótdadóból levonható, de mivel ez csupán 1500 K, az illető földbirtokos egyszerűen nem fog pótdadót fizetni. A valóságban a nagyobb birtokok jövedelme nem 2½-szer, hanem 8—10-szer nagyobb a kataszteri hozadéknál, de ez az ált. jövedelmi pótdadó alóli mentesség szempontjából, mely a földbirtok megterhelésére valószínűleg prémiumot ad, már mellékes. A földadó összege változatlan, illetőleg csökkenő, az eladósodás pedig egyre növekszik, így tehát a föld ált. jövedelmi pótdadója évről-évre csökken. A statisztika a föld- és házbirtok ált. jöv. pótdadját egy tételben mutatja ki, s ez 1893—1912 között 26,358.618 koronáról* 29,354.865 K-ra, tehát 11%-al emelkedett. Ez az emelkedés azonban kizárólag a házádóra esik, sőt a házádóköteleseknek kellett pótolni azt a csökkenést is, mely a földbirtokot terhelő adóssági kamatok szaporodása folytán állott elő, mert a házádonál és főleg a házbéradónál az adó nem a fiktív kataszteri hozadék, hanem a tényleges jövedelem után fizetendő, s a kamatok 10%-a nem emésztí fel teljesen az általános jövedelmi pótdadót. 1912-ben mint már említettük, az előírt földadó összege 68,249.848 K volt, ennek 30%-a 20,474.954 K. A levonás céljából bejelentett adóssági kamatok 10%-a ez évben 13,693.021 K. A jelzalogos adósságokból a földbirtokra 66%-ot,** a házakra 34%-ot számítva, a földbirtokra eső kamatlevonás összege 9,037.393 K, marad 11,437.561 K, vagyis az ált. jöv. pótdadóból a földbirtokra esik 11,437.561, a házbirtokra 17,917.304 K, ellenben még 1893-ban a 26,358.618 K összegből ugyanezen számítás alapján a földbirtokra esett 16,844.586 K, a házbirtokra 9,514.032 K. A levont kamatösszeg 1893—1912 között 6,321.723 K-ról 13,693.021 K-ra tehát több mint 100%-al, a házádó összege pedig szintén több mint 100%-al emelkedett (a házbéradó 123%-al), s ez magyarázza meg, hogy a földbirtok az ált. jövedelmi pótdadó terhét jelentékeny részben a házádókötelesekre hárította át. A magyar földet terhelő jelzalogos adósság évi 6%-os kamata 398 millió K.* Ennek tehát csak 33%-a kerül bejelentés alá, aminek magyarázata az, hogy a kisebb birtokosok részben járatlanságuknál, részben pedig a bejelentés körül előírt bonyolult alakítások folytán e könnyebbséget nem veszik igénybe, s így az a közép- és nagybirtokosok kedvezményévé vált.

De nemcsak a házádókötelesek, hanem a többi adónemek pótdadója is

* *Egyenesedő Stat.* III. 411 l.

** Ha nem a fentebbi, hanem 70:30%-os arányszámítást alkalmaznánk, a földbirtok részesedése még kedvezőtlenebb lenne.

rendkívüli méretekben emelkedett 1893—1912 között és pedig a III. oszt. ker. adó után 5,780.414 K-ról 9,377.790 K-ra (62%), a IV. oszt. ker. adó után 364.540 K-ról 2,056.000 K-ra (460%), a bányaadó után 134.769 K-ról 288.761 K-ra (87%) a nyilv. szám. vállalatok adója után 1,609.042 K-ról 5,403.623 K-ra (235%).

Az általános jövedelmi pótagóból eredő bevétel a különböző adónemek között a következő százalékos arányban oszlik el:*

Év	Földadó	Házadó	III. oszt. ker. adó	IV. oszt. ker. adó	Tőkeka-mat és jár. adó	Bánya-adó	Nyilv. szám. váll. adó	Összesen
1893	47,58	26,82	16,30	1,05	3,35	0,40	4,50	100,00
1912	24,01	37,58	19,67	4,31	2,49	0,60	11,34	100,00

Az összes adónemeknél véghezvitt részletes számítások alapján teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a földbirtokos osztálynak az egyenes összadóbevételben való részesedése ma már csupán 40—45%.

A helyhatósági adórendszer az állami függvénye lévén, — a földbirtokos osztály fentebb elősorolt — kedvezményei e téren is érvényesülnek. A földadókulcs leszállítása és a II. oszt. ker. adó megszüntetése következtében a helyhatósági adóalap csökkenni fog, s a hiány fedezésére a nem agrárius adófizetők pótagóját is fel kell emelni, sőt valószínű hogy erre a célra mindenütt első sorban a házbér adót fogják felhasználni. Már előzetesen kimutattuk, hogy a községi pótagó kulcsa annál nagyobb, minél népesebb és iparosabb jellegű a lakosság. Az iskolai pótagó stb. is jelentékenyebb városokban, mint a falusi községekben.

A kereskedelem és ipar adóterhének mérlegelésénél tekintetbe kell venni még egyéb közterheket és szolgáltatásokat is, melyek a földbirtoknál teljesen hiányoznak. A kereskedelmi és iparkamarák költségeinek fedezésére az egyenes állami adók 2—7%-ig terjedő illetéket szednek, az ipartestületek és ipartársulatok — melyekbe való belépés bizonyos feltételek esetén kötelező — 1911-ben 2,129.813 K-t vettek be.** Mértékhitelítési díjak fejében 1911-ben 1,576.682 K folyt be, az emelkedés az 1907. évi törvény hatása alatt több mint 200%.*** A kereskedelem egyes ágai (zálogház, cselédszerző, házalás, utaztatás stb.) csupán engedéllyel üzhetők s az engedélyes többféle (egyszeri és állandó) díj alá esik. E téren különösen említendő az italmérsi illeték, mely 20—1400 K-ig terjedő a községek lélekszáma szerint emelkedő tételekben fizetendő. Azok a mezőgazdák, akik saját termésű boraikat kis mértékben árusítják 90%-os engedményben részesülnek. Az italmérsi illetékből 1911-ben 4,604 792 K folyt be. Ugyancsak ide számítandók a dohánykiszárusoktól szedett haszonbérek, melyek összege 1911-ben 2,882.249 K volt. De a legnagyobb egyenlőtlenség mutatkozik a földbirtok és az ipar, kereskedelem között a szociális terhek viselése terén. Míg az ipari és kereske-

* Kiszámítva az *Egyenesadó stat.* III. kt. 411 1. közölt és az 1912. évi adatokból.

** *Magy. Stat. Évkönyv* 1911. 158 1.

*** *Magy. Stat. Évkönyv*, 1911. 174 1.

delmi munkaadók 1909 évben 10,272.786 K-t, a bányabirtokosok és bányabérlők 1911-ben a munkásbiztosítás céljaira 3,344.332 K járulékot fizettek be, addig a földbirtokosok e célra csak 480.000 koronával adóztak.*

A fogyasztási adóknál már utaltunk arra, mennyivel nagyobb adóterhet visel a városi, mint a falusi lakosság. Ha azonban a munkásságot nem tekintve a polgári elem szempontjából nézzük a dolgot, akkor a helyzet következően alakul. A 24 éven felüli férfi lakosságban 1910 végén (a választójogi statisztika szerint) számláltatott.

Önálló birtokos	1,251.978
Önálló bérlő	68.801
Mezőgazd. tisztviselő	<u>8.332</u>
	1,329.111

Ezzel szemben:

Önálló iparos	322.102
Házi és népiparos	24.176
Önálló kereskedő	92.978
Közlekedési önálló	19.125
Közszolgálat és szabadfoglalk. (hivatalszolgák nélkül)	119.741
Tőkés, magánzó stb.	68.157
Magántisztviselő	<u>41.448</u>
	687.727

A polgári osztály önálló elemei (melyből nemcsak a munkásokat, hanem az altiszteket és kisebb alkalmazottakat is kihagytuk) már 50%-át teszik ki a birtokos agrár lakosságnak. A fogyasztási adókban és jövedékekben való részesedések azonban jelentékenyen nagyobb; elég ha arra gondolunk, hogyan él és mit fogyaszt a városi kisiparos, kiskereskedő, kishivatalnok, egy módosabb falusi gazdával szemben, nem is tekintve a nemzetiségi perifériákon elmaradt viszonyok között élő kisbirtokosok százezreit.

Fogyasztási adórendszerünk a földbirtoknak az iparral és kereskedelemmel szemben rendkívüli kedvezményeket biztosít. Legszembetűnőbb ez a szeszadó terén. Az 1888: XXIV. t.-c. német és osztrák mintára a fogyasztási szeszadót két fokozatban állapította meg és pedig hektoliterenként egyegy fok alkohol után 70 illetőleg 90 fillérben (most 1 K 40 f. és 1 K. 60 f.). A kisebbik adótétel mellett termelhető szesz mennyiségét a törvényhozás a rendes fogyasztás várható maximuma szerint évi 872.542 hektoliterben kontingentálta, s a kontingensen felül gyártott szesz 20 fillérrel magasabb adótétel alá esett. Ez a különbség — Spannung — azóta is megmaradt, s 1908-ban 24 fillérre emeltetett (1 K 40 f. és 1 K 64 f.), de mivel Ausztriában hasonló törvény hozatalára még többség nem volt kapható, a különbség a két adótétel között ma is 20 fillér. A nagyobbik adótétel mellett termelt u. n. exkontingens szesz ára e különbséggel magasabb lévén, a szesz piaci ára ehhez igazodik, s így azok, akik a kisebb adótétel mellett termelnek, a különbözetet nyereségül kapják. Ez az u. n. Liebesgabe. A szesztermelés kontingentálásának főcélja a földbirtokosság védelme volt. A múlt század nyolcvanas éveiben a koncentrált és technikailag fejlett szeszipar erős ver-

* *Magy. Stat. Évkönyv.* 1911. 146. és 166. 11.

senyt támasztott a mezőgazdasági szeszfőzdeknek, s ezek — mint rendszeren — az államhoz fordultak védelemért. A földbirtokosság kívánsága az volt, hogy az ipari szeszgyárak teljesen kizárassanak a kontingens élvezetéből. Abban az időben azonban a haute finance befolyása a törvényhozásban még igen erős volt, s a kívánság csak részben teljesült, s a kontingensben az ipar. szeszgyárak is részesültek. Ez a részesedés azonban egyre csökkent, mivel újonnan alakult ipari szeszgyár kontingenst nem kapott, s a mezőgazdasági szeszfőzdek kontingense az ipari szeszgyárak rovására folyton szaporított. Az 1888/89. termelési időszakban az ipari szeszgyárak részére fenntartott alap kontingens 531.000 hl, a mezőgazdasági szeszfőzdek részesedése 341.542 hl. volt, 1907/8-ban* az arány már 276.986 hl. 576.014 hl. Az 1908: XXVIII. t.-c. a kontingenst a következő évre 808.701 hl-re szállította le, s ebből már csak 240.790 hl. jut az ipari szeszgyáraknak, míg 567.741 hl. a mezőgazdasági szeszfőzdeknek. A 2000 hl-nél nagyobb kontingenssel bíró ipari szeszgyárak kontingense a következő idősakra a 2000 hl-n felüli rész 17,3%-val leszállított, s a törvény felhatalmazta a kormányt, hogy az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzők részeltetésére 1909—1914 évig terjedő termelési időszak mindegyikében 17.000 hl-t oly ipari szeszfőzdektől sajátíthasson ki, melyeknek kontingense a 2000 hl-t meghaladja.** A kisajátított kontingensért hl-ként 65 K kártérítés adatik, de csak akkor, ha az ipari szeszgyárak biztosítékot nyújtanak az iránt, hogy a szeszfőzdeből kikerült moslékot, — ha nem magok használják fel, — akár nyers akár szárított állapotban hazai gazdaságnak adják át. Ez az u. n. szárított moslék klauzula, mely az eredeti törvényjavaslatban nem is foglaltott, s annak idején mint az agrárérdek leplezetlen nyilvánulása nagy felháborodást keltett ipari körökben. A szárított mosléknak külföldön az intenzivebb állattenyésztés folytán magasabb ára van, mint nálunk, s a földbirtokosok így jogvesztés terhével akarták a gyárosokat arra kötelezni, hogy a szárított moslékot nekik olcsón adják el.

Agrárius részről azzal igyekeznek a mezőgazdasági szeszfőzőknek nyújtott eme kedvezményt megindokolni, hogy a burgonyának értékesítése másképp, mint szesz alakjában az ország számos vidékén lehetetlen, s a burgonya-termés nagyrésze e nélkül veszendőbe menne. Ez az állítás a tényeknek nem felel meg. Gothein Németországra nézve kimutatta, hogy az utóbbi évek átlagában a burgonyatermésnek csak 5—5,5%-a lett szeszé feldolgozva.*** Magyarországon a fogyasztási adó alá eső ipari és mezőgazdasági szeszfőzdek az 1910/11 termelési időszakban 2,820.398 mm. burgonyát dolgoztak fel, ami az 50,470.990 mm. összes termésnek szintén csak 5,5%-a.† Nyilvánvaló, hogy a kontingentálási rendszer megszüntetése esetén is fognak a szeszgyárak bur-

* 1908. évi 896. sz. törvényjavaslat a szeszadóról B. és C. kimutatások.

** Ily kisajátításnak, de ugyancsak új mezőgazdasági szeszfőzdek részeltetése céljából 1914. után azon mezőgazdasági szeszfőzdekkel szemben is esz helye, melyek évi törzskontingense 960 hl-t meghalad.

*** Gothein: *Agrarpolitiches Handbuch* 163. 1.

† *Az 1911. évi fogyasztási adóeredmények.* Hiv. kiadás 36. 1. *Magy. Stat. Évkönyv* 1911. 98. 1.

gonyát feldolgozni, s a mezőgazdasági technika mai fejlettsége mellett a burgonya hulladék is igen gazdaságosan értékesíthető.

A földbirtokosoknak nyújtott emez állami ajándék, melynek összege évenként ma már több mint 12 millió koronát tesz ki, (Németországban 1908/9-ben több mint 40 mill. M. volt) mindenütt a leghevesebb támadások tárgya. Németországban az 1912. jun. 14-ki törvény, mely a baloldali pártok nyomása alatt jött létre, a *Liebesgabe*-t megszüntette.* Ausztriában a képviselőház pénzügyi bizottságának jelentése szerint az 1908. évi magyar törvénynek megfelelő javaslatot eddig azért nem lehetett letárgyalni, mivel a képviselőház többsége a kontingens kedvezmény megszüntetését kívánja.** Minthogy azonban ez a magyar törvényhozás beleegyezése nélkül meg nem szüntethető, a magyar agráriusok kedvéért az osztrák ipar és kincstár is károsodik.

A technika haladása lehetővé tette olcsóbb anyagoknak szeszé való feldolgozását, s az utolsó években több gyár alakult, melyek kontingens nélkül főztek szeszt, s a magasabb adótétel mellett is megtalálták számadásukat, sőt versenyök folytán a szeszárok csökkenni kezdtek. A nagybirtok ismét védelem után kiáltott. A koalíciós időkben az orvosszer bizonyára az lett volna, hogy az e kontingens szesz termelését eltiltják, illetőleg az újonnan keletkezett gyárakat kisajátítják. Most azonban, midőn a nagybirtok és *haute finance* szövetsége ismét helyre van állítva, a megoldás csak a nagy pénzintézetek érdekkörébe tartozó ipari szeszgyárak bevonásával történhetett, így létrejött az 1913: XXIV. t. c , mely kimondja, hogy a meglévőkn kívül új ipari exkontingens szeszgyárak létesítése a jövőre eltiltatik, s az újabban alakult, de kontingenssel nem bíró szeszfőzdék oly kibővítésére, mely a termelést fokozza, telepengedély nem adható. A verseny kizárása egyformán kedves a meglévő mezőgazdasági és ipari szeszgyáraknak s a törvény a szeszkartell útjából a legfontosabb akadályt háritotta el. A kincstár az új telepek létesítésével nem szenvedett kárt, sőt annyiban előnyös is volt ez reá nézve, mert az árak csökkenése folytán a szeszfogyasztás, s így az adóbevétel is emelkedett. Kivételt tett a törvény a cukorgyárak részére oly szeszgyárak felállítását illetőleg, melyek kizárólag a melaszt, a cukorgyártásnak ezt a melléktermékét szeszé égetik ki, mert az agráriusok attól féltek, hogy ellenkező esetben a cukorrépa ára esni fog.

A mezőgazdasági szeszfőzdék az általuk termelt alkohol után a napi termelés mennyiségével fordított arányban növekedő jutalmat élveznek. E jutalmakat az 1908: XXVIII. t.-c. felére szállította le, de idevonatkozó intézkedései még hatályba nem léptek. A termelési jutalmak összege 1888—1911 között 1,167.420 K-ról 5,657.433 K-ra*** emelkedett.

A földbirtoknak az iparral szemben további jelentős kedvezményt biztosít a gyümölcspálinka megadóztatásánál alkalmazott átalányozási rendszer. A gyümölcspálinka főzése termelési adó alá esik, melynek tétele a fogyasztási adó kisebb tételével azonos, tehát jelenleg 1 K 40 fill. Az adó

* E törvény létrejöttének indokairól 1. Ludwig Rudolf Wassermann cikkét *Schanz Finanz Archiv* 1912. 29 kt. 293 1.

** 1890. *Der Beilagen zu den sten. Protokollen des Abgeordnetenhauses* XXI. Session 1913. *Bericht des Finanzausschusses über die Branntweinsteuer-novelle.* 8—10 1.

*** 1911. évi *Zárszámadás* III. füzet 83. 1.

azonban nem a termelvény mennyisége alapján állapítatik meg, hanem a szeszfőzőkészülék termelőképessége szerint. Az 1899: XX. t.-c. a naponként kifőzhető cefremennyiséget a főzésre használt üst töltési képességének háromszoros mennyiségével vette számításba. A gyümölcspálinkát termelő szeszfőződé technikai berendezésének tökéletesedése folytán a tényleges napi termelőképesség az üst töltőképességét 18—30-szor is meghaladta,* s így az általányozásnál alapul vett mérvnél 6—10-szer is nagyobb lett. Az államkincstárnak ebből származó adóvesztését a kormány 1908-ban évi 17,6 millió koronára tette,** de a valóságos veszteség ma már a 30 millió K-t is meghaladja. Az állam azáltal is jelentékeny károsodást szenvedett, hogy az Ausztriába bevitt gyümölcspálinka után, amely után az adónak csak egy csekély részét vette be, Ausztriának az adót teljes összegében megtérítette. Agrárius részről azt szokták az általányozási rendszer védelmére felhozni, hogy egyedül így lehetséges a gyümölcsstermés gazdaságos értékesítése, de ezzel szemben hivatalos helyről megállapított, hogy pálinkafőzésre jelentékeny mennyiségű külföldi, boszniai és szerb szilvát szoktak felhasználni.*** Bár az államkincstár érdeke az általányozási rendszer teljes megszüntetését követelte volna, de mivel gyümölcspálinka főzésével nemcsak a kisgazdák, hanem a közép- és nagybirtokosok is foglalkoznak, a kormány nem mert e rendszárbályhoz nyúlni, hanem csupán az általányozási mérveket emelte fel úgy, hogy adóztatási alapul a naponkénti 3 töltés helyett 4 töltést állapít meg, s ezt a mérvet igen mérsékelten fokozza oly szeszfőződéknél, melyeknek termelőkészü-ekei technikailag fejlettebbek. A törvény idevágó intézkedései azonban máig hatályba nem léptek.

A dohánymonopólium lehetetlenné teszi a dohányipart és erősen korlátozza a dohánykereskedelmet. A földbirtokra azonban a mai rendszer rendkívül előnyös, mert a dohánybeváltási árat a kormány állapítja meg, a kormány könnyebben befolyásolható, mint szabad verseny esetén a világszabvány. A földbirtokosság befolyása nemcsak az árak megállapításánál, hanem az átvett dohány osztályozásánál is hathatósan érvényesül. A kincstár 1911-ben 629.942 mm. után 29,398.663 K beváltási árat fizetett ki.†

A boritaladónál a földbirtokosok a saját fogyasztásra szolgáló bor után kedvezményes adótelekeket fizetnek, a saját használatra történt állatvágások és ölések pedig a húsfogyasztási adó alól mentesek.

A bélyeg és jogilleték körében a bevétel jelentékeny része szintén a merkantil elemekre esik. Egy pillantás az illetéki díjjegyzékre mutatja, hogy a megadóztatott jogügyletek túlnyomóan a kereskedelmi forgalomban fordulnak elő. Vannak oly tételek (értékpapír forg. adó 842.673 K, vasúti fuvarlevél 1,554.835 K) melyek egészen a kereskedelmi forgalomra esnek, a váltóúrlapok eladásából és felülbélyegzésből bevett 7,932.217 K 75-80%-ban a kereskedelmi forgalmat terheli. A jogilletékek címén 1911-ben befolyt 111,680.437 K-ból már nagyobb az agrár elemek részesedése, mivel túlnyomóan ingatlanokkal összefüggő jogügyletekről van szó, de azért a kereskedelmi elemek és városi lakosság részvétele is igen jelentékeny. A szerződés

* *Országgyűlési Értesítő* 1913 jun. 14-ki képviselőházi ülés.

** *1908. évi szeszadójavaslat*. Ind. 65. 1.

*** *1908. évi szeszadójavaslat* Ind. 65. 1.

† *Magy. Stat. Évkönyv*. 1911. 192. 1.

útján bekövetkezett birtokváltások összes pénzértéke 1911-ben igen nagy összegre 1.459,890 000 K-ra emelkedett a városi telekspekuláció és a parcel-lázási láz folytán.* Az átruházási illeték (43%) 52,775.270 K volt, ebből 17,943.602 (34%) esett házakra. 1508-ban a szerződés útján bekövetkezett birtokváltások értéke 831.536.000 K volt. Ebből Budapestre esett 67,904.807 K,** tehát 8,2%, mely részesedés az 1909—1911 folyamán megindult nagy-arányú építkezés folytán 10%-ra emelkedett. A készpénzben fizetendő ille-tékek közül még jelentős bevételt szolgáltatnak az ítéletek, részvényosztalék-szelvények, biztosítási ügyletek, egyezségek után fizetendő illetékek, stb. melyek túlnyomóan a kereskedelmet terhelik.***

A M. A. V. bevételei körében a városi lakosság döntő szerepét már beigazoltuk. Hogy a posta- és távírda körében az ipar és kereskedelem részesedése mily fokú, elég arra hivatkozni, hogy míg a magyar birodalom egész területén egy lakosra 29,6 drb levélpostai küldemény és 0,5 drb. távírat, esik, addig az arány az ipar- kereskedelmi centrumokban a következő volt: Budapest 1598 és 2,7, Kassa 1135 és 2,5, Nagyvárad 128,6 és 1,8, Temesvár 118,8 és 1,9, Zágráb 113,3 és 2,4. Az összes távbeszélő állomások száma 1911-ben 69.321 drb volt. ebből Budapestre esett 22.193 drb. tehát 32%.†

* * *

Már előzetesen említettük, hogy a *Hansa Bund* a német birodalomra nézve munkálatot készített, mely feltünteteti, minő arányban vesz részt a földbirtok, az ipar és kereskedelem a közterhekben. Ezt a munkát†† Ausztriára nézve Sigmund Schilder végezte el, aki alapos és lelkiismeretes, bár egyes részleteiben kifogásolható számítások alapján megállapította, hogy az agrár lakosság, mely az 1900. évi népszámlálás szerint a lakosságnak 52,43%-át tette ki, az állami bevételekhez csak 31,375%-al járul, míg a nem agrár lakosság (47,57%) a bevételekben 68,625%-al vesz részt, tehát 241-szer oly terhet visel, mint az agrár lakosság.††† Ez az arány az utóbbi 10 évben még jelentékenyebben eltolódott. Jövő gazdasági, vám és adópolitikánk irányítása szempontjából feltétlenül szükséges, hogy a társadalmi osztályok és foglalkozási ágak

* *Magy. Stat. Évkönyv* 1911. 821.

** *Föv. Stat. Évkönyv* 1908. 212 1.

*** A kimutatásokat 1903. évig 1. *A magy. kir. pénzügyminiszterium tíz évi működése* 1895—1905. 763-67 11.

† *Magy. Stat. Évkönyv* 1911. 282 és köv. 11.

†† Az *Institut International de Statistique* kiadásában Alfred Neymarck és Moron szerkesztésében 1903-ban egy 27 oldalas füzet jelent meg, melynek célja, hogy összehasonlítsa az egyes államok iparosainak és kereskedőinek adóterhét. A füzet igen általánosságban mozog s néhány adattól eltekintve, olvasása semmi gyakorlati haszonnal nem jár.

††† Dr. Sigmund Schilder: *Agrarische Bevölkerung und Staatseinnahmen in Oesterreich.* 4—5 1.

ez a részesedése a magyar államháztartás körében is kimutattassék. Az idevonatkozó előmunkálatokat már elvégeztük, de ezek folyamán kitudt, hogy az utolsó tíz évben az osztály és gazdasági viszonyokban bekövetkezett nagy eltolódások miatt pontos eredményekhez mindaddig nem lehet jutni, míg az 1910. évi foglalkozási statisztika fontosabb adatai közzé nem tétetnek. Mihelyt ez megtörténik, dolgozatunkat nyilvánosságra fogjuk hozni.

III.

A kisbirtokos parasztság sokkal több hasznot húzott az adóreformból, mint a városi lakosság, mert mint előzetesen kifejtettük, a nagybirtok csak úgy juthatott a kedvezmények egy részéhez, ha azokban a kisgazdák is részesültek. A földadó kulcs leszállítása megindokolható a legkisebb hozadékoknál, — de a nagy és középbirtoknál teljesen jogosulatlan volt. A nagyobb hozadékok adókulcsának leszállítása helyett úgy kellett volna intézkedni, hogy mindazok az adófizetők, kiknek összjövedelme 800 koronán alul marad, nemcsak az általános jövedelmi adó, hanem a kataszteri földadó fizetése alól is fölmentendők. Ebből azonban a nagybirtoknak semmi haszna nem lett volna, s így ragaszkodott mereven ahhoz az elvhez, hogy hozadéki adóknál a létminimum adómentességének helye nincs.

Az 1909: V. t.-c. csak a földadókataszter kiigazításáról és a földadókulcs leszállításáról intézkedett, de változatlanul hagyta a régebbi törvényeknek a földadóra vonatkozó intézkedéseit. A földadómentesség esetei (rendkívüli költséggel használhatóvá tett földek, erdősítések stb.) továbbra is úgy vannak megállapítva, hogy azokból a kisbirtokosoknak nem sok hasznuk lehet, s legfeljebb új szőlők telepítése alapján juthatnak adómentességhez. Az elemi csapások által okozott károk folytán nyújtott adóelengedések feltételei oly bonyolult módon vannak szabályozva, hogy a kisbirtok alig juthat általok könnyebbséghez.

A kataszteri kiigazításnak hangosan hirdetett célja a kataszteri munkálatokban foglalt aránytalanságok kiegyenlítése lett volna. Ez az aránytalanság részben úgy állt elő, hogy a művelési ágakban bekövetkezett változások a kataszterben nem vitettek keresztül s ezért a nagybirtok adóterhe kisebb maradt. A kisbirtok szempontjából sokkal sérelmesebb volt, hogy a földrészek osztálybasorozása alkalmával a jobb minőségű földek alacsonyabb, a rosszabb földek pedig magasabb jövedelmi fokozatba soroltattak, s mint az hivatalosan, az adójavaslatok indokolásában is többször elismertetett, elsősorban a kisbirtok rovására. A törvény 2. §-a elrendelte, hogy a kiigazítási eljárás az osztálybasorozás aránytalanságaira is kiterjedjen, de az eljárás szabályo-

zásánál féltő gonddal ügyel arra, hogy a nagybirtok köreit megzavarni ne lehessen. A művelési ágakban beállott változásoknál a kiigazítás hivatalból történik, ellenben az új osztálybasorozás kérdésében, a kiigazítás felett az országos földadóbizottság végérvényesen dönt. Az eredeti javaslat szerint, mint már említettük, az eljárás megindításának joga a pénzügyminisztert illette volna meg, de a pénzügyi bizottság agrárius többsége nem találta a pénzügyminisztert eléggé megbízhatónak s csupán véleményező joggal ruházta fel, hogy véleményének kimondása előtt a vármegyei földadóbizottság véleményét is meghallgatni köteles. Ezzel szemben csupán megtévesztési célzatú porhintés volt a törvény 10. §-ba felvett ama módosítás, hogy a vármegyei földadóbizottság tagjai a kis-, közép- és nagybirtokokosok közül megfelelő arányban választandók. Ha ezt a törvényt lelkiismeretesen akarták volna végrehajtani, kisbirtokokosoknak kellett volna minden vármegyében többségbe jutniok. Annak idején figyelemmel kísértük a bizottságok megalakulását, s megállapítottuk, hogy azokban a kisbirtokokosok csak elenyésző számban választattak be, a kik résztvettek, azok is inkább ú. n. alibi parasztok voltak, kiknek jelenléte szentesített minden egyoldalúságot. E szabályok mellett előrelátható volt, hogy a közép- és nagybirtok nemcsak adóemelés nélkül kerül ki a kataszteri kiigazításból, hanem adóterhe még csökkenni fog. A munkálatok befejezése teljesen igazolta ezt a várakozást. Nem valószínű, hogy a kormány ezeket a munkálatokat közzé fogja tenni, de a mennyiben ez meg fog történni, egyike lesz a legérdekesebb kortörténeti dokumentumoknak. A földadó-reform végső eredménye tehát az, hogy ott ahol a nagybirtok csak a kisbirtokkal együtt juthatott adócsökkenéshez, a kisbirtok is kapott engedményeket, ellenben ott, ahol az érdekek különválaszthatók, vagy ellentétesek voltak, a kisbirtok adóterhének aránytalansága fennmaradt.

Ugyanezen szempontok voltak irányadók a II. oszt. kereseti adó eltörlésénél is. Ezen adónem brutális és igazságtalan volta annyira köztudomású volt, hogy az oly adóreform, mely a szociális igazságosság mezében akart megjelenni, tovább fenn nem tarthatta. De eltörléséhez nagymértékben hozzájárult az is, hogy nemcsak a kisbirtokokosok, hanem az összes föld- és házbirtokokosok is kötelezve voltak fizetésére. A nagy adóhátralékok, valamint a behajtási költségek túlnyomó része is a II. oszt. kereseti adó terhére volt irandó, mely 10 K-nál 60%-át (egy családtagot számítva), 20 K-nál 30%-át, sőt még 100 K-nál is 6%-át tette ki egymagában a kataszteri tisztajövedelemnek. Ezért Wekerle már az adóreform tárgyalása előtt

keresztülvitte az 1908:V. t.-c.-et, mely azon adózókat, kiknek adóalapja 10 koronán alul maradt, a II. oszt. kereseti adó fizetése alól felmentette, 10—40 K adóalapnál pedig az adótételt 4 koronáról 2 koronára szállította le. E változások folytán 1907-ről 1908-ra az adóköteles családfők száma 2,891.028-ról 1,238.843-ra, az adóelőírás összege pedig 19,836.117 koronáról 9,290.756 koronára csökkent.* Ha az adótörvények sokáig nem lépnek életbe, úgy a II. oszt. kereseti adót azokra nézve, kiknek adóalapja 100 koronánál kevesebb, meg kell szüntetni, s a hiány pótlására a 100 K-nál nagyobb adóalapok fejadóját fokozatosan felemelni. Ez ugyan szépséghiba a modern adóztatás szempontjából, — de a fejadó csak addig barbár és igazságtalan, a míg az alsóbb néposztályokra nehezedik, de meg lehet vele barátkozni, ha csupán a vagyonosabb elemeket éri.

Mint már említettük, az adóreform eltörölte a családtagok fejadóját, s helyébe a háztartások szerinti adóztatást tette. Ez a kisbirtokosságra nézve is rendkívül sérelmes, annál is inkább, mert a jövedelmi adóról szóló 1909: X. t.-c. 3. §-a kifejezetten kimondja, hogy a családfő gazdaságában vagy iparüzletében alkalmazott kiskorú gyermekeknek és unokáknak ezen alkalmaztatásukból eredő keresete azonban mindenkor a családfő jövedelméhez számítandó. Minthogy a nagy- és középbirtokosok sem maguk, sem pedig családtagjaik a gazdálkodásban közvetlen munkával nem vesznek részt, ez az intézkedés a kisbirtokosokra aránytalanul súlyosabb.

A házosztályadó reformja a kisbirtok részére könnyítést egyáltalában nem hozott, sőt a harmadik fokozatban az 1-2 lakrészszel bíró házak adótételeit fel is emelte. A 6 szobás házaktól felfelé a törvény 20—30%-al emelte ugyan az adótételeket, — de hogy az emelés mily mérsékelt, mutatja, hogy egy 14 szobás ház, illetőleg kastély az I. fokozatban az emelés dacára is csupán 90 K-t fizet. A törvény kifejezetten hangsúlyozta, hogy a lakrészek nagyobb, vagy kisebb térfogata az osztályozásra befolyással nincsen, valamint az sem kerül elbírálás alá, mily anyagból épült a ház. Már pedig ezen tényezők lényegesen befolyásolják az adózóképességet, s hogy e szempont tekintetbevétele első sorban a kisbirtokos parasztság érdeke, kitűnik abból, hogy 1910-ben az összes lakóházak 31,5%-a épült fából és 37,5%-a volt náddal és zsúppal fedve.**

A földadó kulcsának leszállítása és a II. oszt. kereseti adó eltörlése a községi adóztatás terén, — mivel erre a reform nem terjedt

* *Egyenesadó Stat.* X. kt. 61. 1.

** 1910. évi népszámlálás I. kt. 36* 1.

ki, — fogja hatását éreztetni. Az adóalap csökkenése folytán a községek jelentékeny részének nem marad más hátra, mint a községi pótdadó kulcsát megfelelő arányban felemelni. Ellenben kétségtelenül üdvös az 1909: XII. t.-c. 6. §-a, mely még 1911. jan. 1-én életbe lépett, s eltörölte a községi törvény amaz intézkedését, hogy a községhez csatolt önálló puszták, havasok és erdőtestek állami adójuknak csak félösszege után fizetnek pótdadót, valamint megszüntette azt a kedvezményt is, hogy ezen puszták stb. tulajdonosai községi adójukra nézve 6 évenként külön egyezményt köthessenek. Ellenben nem szüntette meg a törvény azt a visszaélést, mely a fenti intézkedés hatását ellensúlyozni alkalmas, t. i. hogy a nagybirtokosok uradalmaikat külön községekké alakítják.

Változatlanul maradt a hadmentességi díj, a törvényhatósági útdó és a közmunkaváltság minimális adótételeikkel egyetemben, melyek az alapul szolgáló egyenes állami adót gyakran 200 és 300%-al meghaladják. Változatlanul maradt a vízszabályozási társulatok alakításának és a járulékok megszabályozásának rendje, mely a parasztságot védtelenül kiszolgáltatja a nagybirtok majorizálásának. Végül rendíthetlenül áll az egyházi adózás rendje, melyre nézve az 1893. évi Emlékirat a következőket mondja:* „Az egyházi adók különösen a párbérben a szegényebb sorsú néposztályra szerfelett nagy terhet rónak és sok esetben egymagukban véve többet tesznek ki, mint az összes többi szolgáltatások együttvéve”.

Azt a könnyebbséget, melyet a parasztságnak az egyenes adóreform némely intézkedései nyújtották, ellensúlyozta a szeszadónak, a dohánygyártmányoknak és az államvasúti díjszabásoknak időközben történt felemelése. A fogyasztási adók túltengése épp oly egyoldalúan terhes a kisgazdákra, mint az alsóbb néposztályok egyéb rétegeire. Az 1910. évi választójogi statisztika szerint az összes földbirtokosok száma 1,251.000, míg a 100 holdon felüli közép és nagy gazdaságok (a birtokosok száma valamivel kevesebb) száma 24.774.** A fogyasztási adótehernek túlnyomó része tehát a kisbirtokosok számlájára esik, sőt vannak egyes adónemek, amelyek bevételéhez létszámuknál nagyobb arányban járulnak, így pl. a sójövédéknél, mert a rosszbabul táplálkozó egyének több sőt fogyasztanak, mint a vagyonosabb elemek. Poroszországban egy 5 tagú napszámos család évi szükséglete 50—60 kg. só, míg egy vagyonosabb családé 25—30 kg.*** A szeszadóbevétel is ily természetű, egyrészt mert a pálinkafogyasztás az alsóbb nép-

* 1893. évi *Emlékirat*. 6 l.

** *Magy. Stat. Évkönyv* id. m. 80. 1.

*** *Conrad* id. m. 109 l.

osztályokban jobban el van terjedve, másrészt pedig a legfinomabb asztali bor, vagy pezsgő sem visel oly adóterhet, mint a burgonyából készült pálinka.

A szeszdó terén a földbirtok részére juttatott kedvezményekből a kisgazdáknak csak szerény morzsák jutnak. A kontingens és termelési jutalom reájok nézve ismeretlen fogalmak. A kontingensben való részeltetés feltételei úgy vannak megállapítva, hogy azoknak csak a nagyobb földbirtokosok tudnak megfelelni. A szeszfőzde a mezőgazdasággal úgy kell egybekötnie lenni, hogy az kizárólag, vagy legnagyobb részben az illető mezőgazdaságból nyerje a szesztermeléshez szükséges anyagokat. A szesztermelésnél nyert moslékot, takarmányt vagy legalább is ezen moslékon hízlalt marhától származó trágyát az illető mezőgazdaságnak kell juttatni. A szeszfőzde tulajdonosának annyi istálló álljon rendelkezésére, hogy a kifőzendő cefre minden hektoliterje után számított 1 drb nagy szarvasmarha befogadására elég legyen. Mindeme feltételeknek okszerű gazdálkodás mellett napi 2 hl. termelést véve alapul csak nagyobb, legalább 600 holdon felüli gazdaságok tudnak megfelelni, annál is inkább, mivel a pénzügyi szabályoknak megfelelő szeszfőzde berendezése és üzemeltetése körülbelül 80—90.000 K tőkét igényel. A feltételek betartása kisebb birtokoknál csak az okszerű gazdálkodás elveinek teljes elhanyagolásával lehetséges. A statisztika szerint az 1907/8 termelési időszakban a fogyasztási adó alá eső mezőgazdasági szeszfőzdek száma 625, a részökre kiosztott kontingens 575.328 hektoliter, a hozzájuk tartozó mezőgazdasági földterület 654.196 kat. hold volt,* tehát egy szeszfőzdegre esett 928 hektoliter kontingens és 1046 kat. hold. A kontingens tehát tipikus nagybirtoki intézmény. Ausztriában a kontingens következőképen oszlik meg: nagybirtokosok 84,2%, ipar 13%. szövetkezetek 2,4%. parasztság (Grossbauern) 0,4%, a kontingenssel megajándékozott szeszfőzdeknek több mint fele Ausztria leggazdagabb családjainak kezében van.** Magyarországon a kép teljesen hasonló. A megajándékozottak túlnyomó részben a történeti osztály tagjai, de szép számmal szerepel közöttük a „nouveau riche” elem, a kormányzó párttal üzleti kapcsolatban levő és kortesszolgálatokat teljesítő zsidó földbirtokosság. A megajándékozottakról pontos hivatalos kimutatás nem létezik. Ausztriában pedig a kormány a képviselőház pénzügyi bizottságának hatá-

* 1908. évi szeszdójavaslat. D. kimutatás.

** 1890. der Beilagen etc. Anlage A. *Minoritätsbericht über die Branntweinsteuernovelle* 4. 1.

rozott felhívására sem terjesztette elő a kiváltságosak névsorát.* A szeszkontingens döntő fontosságú tényezője a parlamenti és közéleti korrupciónak. Hogy a kisbirtok is részesülhessen a kontingens áldásaiban, az 1908. évi törvény megengedi a szövethetesi szeszgyárak létesítését. Ily gyárak alakulásáról azonban alig van tudomásunk, s a magyar szövethetesi mozgalom hátterét ismerve, bizonyosra vehető, hogy szövethetesi mezben nem a kisbirtokosok, hanem oly érdekeltek fognak kedvezményeket nyerni, kik a törvény feltételeinek nem felelnek meg, vagy már van azonkívül is kontingensük.

Az üstönfőzésnél fennálló mérsékelt átalányadó-tételek az egyedi kedvezmény, melyben a szeszadó körében a kisbirtok is részesül. De éppen ez az érdekeltég magyarázza meg, hogy míg az 1908: XXVIII. t.-c. a kontingens terén a mezőgazdasági szeszfőzőknek újabb kedvezményeket hozott, az átalányozási mérveket felemelte. A kincstár érdekei csak ott lelték méltánylásra, ahol az nem ütközött a nagybirtok kizárólagos érdekébe. A régi törvények nyújtotta azt a kedvezményt, hogy öntermesztette anyagokból házi szükségletre legalább 50 fokú pálinkát évente 1 hl-t meg nem haladó mennyiségben lehessen főzni, ami a legkisebb birtokosok kedvezménye volt, még az 1899: XX. t.-c. eltörölte.

A dohánytermesztés előnyeiből a kisgazdák teljesen ki vannak zárva. A törvény által előírt ellenőrzési feltételek oly beruházásokat tesznek szükségessé, hogy azokat a kisebb birtokosok egyáltalában nem képesek létesíteni.

A bélyeg- és illeték terén elért bevételből a földbirtokosság körében az oroszlanrész szintén a kisgazdáké. Főleg az ingatlanok átruházása és a telekkönyvi bejegyzések után fizetendő illetékek nehezdednek rájuk, mert ezeket mindig a vevő viseli, kitűnik ez abból is, hogy 1911-ben a szerződés útján tulajdonost cserélt telekkönyvi birtoktestek száma 1,459.890, egy birtoktest átlagos értéke 2937 K volt, s a jelzálogkölcsonök 84,9%-a 4000 koronán alul marad.**

IV.

A teljesség okából meg kell végül emlékeznünk arról a mozgalomról, mely az adótörvényeknek bizonytalan időre való elhalasztását eredményezte. Az 1912 év folyamán az uralkodó pénzdrágaság álta-

* *Minoritätsbericht* 16. 1.

** *Magy. Stat. Évkönyv.* 83. és 298. 11.

lános gazdasági válsággá fajult el. Az év vége felé, midőn a balkáni háború folytán az a veszély fenyegetett, hogy az osztrák-magyar monarchia fegyveresen be fog avatkozni, s a mozgósítás nagy mérvben indult meg, a közvélemény mind hangosabban kezdte követelni, hogy az adótörvények végrehajtása nyugodtabb időkre halasztassék, annál is inkább, mert a kereskedői és iparos polgárság tisztában volt vele, hogy a kormány minden ígérete és biztatása dacára a földbirtoknak adott engedményeket vele fogják megfizettetni. A közhangulat, de különösen a városi képviselők nyomása alatt a kormány kénytelen volt az 1913. évi költségvetési törvénybe oly módosítást beiktatni, hogy az új adótörvények csak a gazdasági helyzet megjavulásával hajthatók végre, s ha a javulás az 1913. év első felében be nem következne, úgy az év végéig a régi törvények maradnak hatályban. Minthogy alaposan lehetett attól tartani, hogy a pénzügyminiszter, mielőtt az életbeléptetés munkálataival elkészül, annak kijelentésével, hogy véleménye szerint a gazdasági viszonyok megjavultak, a törvényeket életbe fogja léptetni, a mozgalom tovább folyt. Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága Vázsonyi Vilmos indítványára a kormánynak bizalmatlanságot szavazott, s a mire még nem volt példa, — az OMKE vezetése mellett — 110 ipari és kereskedelmi egyesület állott össze és a vidéki városokban is egymást érték a tiltakozó gyűlések. Ugyanebben az időben terjesztette elő a kormány a választójogi törvényjavaslatot, mely a munkásság és radikális polgárság körében mély elkeseredést váltott ki, s még a kormányhoz szító rétegekben is lehangoltságot és kiábrándulást okozott. Ez az időbeli egybeesés igen élenken érzékeltette a polgárság előtt az a tényt, hogy addig, míg a törvényhozás demokratikus alapra nem helyeztetik, érdekeinek tekintetbe vételét nem remélheti. Az adó- és választójogi agitáció eleinte félenken, de azután mindegyre határozottabban fonódott össze, a gyűlések az általános választójog körüli tüntetésekben kulmináltak, sőt midőn a munkásság a választójogi törvényjavaslat erőltetése esetére a tömegsztrájkot proklamálta, mind általánosabbá vált a meggyőződés, hogy azt a polgárságnak anyagilag és erkölcsileg támogatnia kell. A mozgalom oly mértéket öltött, hogy a kormány végül a futás szégyenletes, de hasznos útjára volt kénytelen lépni, s kijelentette, hogy 1913-ban a meglévő törvények maradnak érvényben, s hajlandó azok sérelmes intézkedéseit végrehajtás előtt revízió alá venni. Az 1913: VI. t.-c. mely a szükségessé vált intézkedéseket foglalja magában, — az életbeléptetés napját nem is említi, s Tisza István gróf, aki a mozgalmat kezdetben szuverén megvetéssel kezelte, s úgy nyilatkozott „később majd azok fogják

restelni a dolgot legjobban, akik ezt a mozgalmat alacsony zseb-érdekből kezdeményezték” s a mozgalom résztvevőit azzal vádolta, hogy „a zavarosban akarnak halászni”, 1913. jún. 12-én tartott miniszterelnöki programbeszédében már úgy nyilatkozott: „Azokról a reformtörekvésekről, melyeknek végrehajtása felfüggesztetett, nézetem szerint mindaddig le kell tennünk, amíg oly állami, közgazdasági és pénzügyi helyzetben vehetjük fel ismét az egyenes adójok reformjának fonalát . . . melyet azután kézmegnyugvással és közmegelégedéssel fogadhat az egész magyar társadalom. Addig. . . tartózkodni fog a kormány attól, hogy újból napirendre hozza a kérdést.” Tisza István nagyon jól tudja, mikor hasznos a futás, s az 1915. évi választások lezajlása előtt nem próbálkozik „az alacsony zseb-érdek” harcosaival újat húzni.

Bármily nagy és teljes volt a győzelem, a demokratikus haladás és az általános választói jog szempontjából, kissé korán jött. Mihelyt az első kormánynyilatkozat megtörtént, a mozgalom iránti lelkesedés megcsappant, s midőn az elhalasztás bizonyossággá vált, a polgárság túlnyomó része már nem lelkesedett a választói jogért, s tétlenül nézte a választói javaslat törvénnyé erőszakolását és a tömegsztrájk bukását. Upton Sinclair néhány évvel ezelőtt világszerte óriási feltűnést keltett *The Jungle* c. művével, melyben leleplezte, hogy a húströszt chicagói telepén (*Union Stock Yard*) a munkásság kizsákmányolása mily fokú, s az üzemben mily nagy a tisztatlanság. Az egész amerikai közvélemény megmozdult, a hatás nem is maradt el, de csak abban az irányban, hogy szigorú egészségügyi és tisztasági szabályok léptek életbe, ellenben a munkások kizsákmányolása maradt a régiben. Ezen eredmény láttára mondta Sinclair ama híressé vált szavakat: *I wanted to hit them in their hearts, but I hit them in their stomachs!* Szívükön szerettem volna őket találni, de a gyomrukat találtam el! Ez volt a lefolyása az adóforradalomnak is. A szívekre irányult, de a zsebeket érte, s mihelyt a közvetlen veszély megszűnt, a lelkesedés is elült.

Mindazonáltal nem lehet e mozgalom jelentőségét kétségbevonni, mert a polgárság oly öntudatosságról és szervezettségről tett tanúságot, mely páratlanul áll a magyar történelemben. S bár a küzdelmet nem folytatta teljes következetességgel, de azért nem szabad elfelejteni, hogy a múlthoz képest már ez is óriási haladás, mert ezelőtt a polgárság még akkor sem mozdult meg, midőn legközvetlenebb anyagi érdekei forogtak kockán. Az adóreform rövid időn belül újra napirendre kerül, mert az államháztartás megromlott helyzete elkerülhetlenné teszi új jövedelmi források nyitását. A polgár-

ság ismét és súlyosabb feltételek mellett lesz kénytelen megvívni a maga csatáját, s akkor végleg keresztül fog köreiben törni az a meggyőződés, hogy az igazságos és arányos adórendszer a törvényhozás demokráciájával válhatatlan kapcsolatban van, s mégis valóra válik az a tétel, melyet már 1909-ben hirdettünk, a melyről azt reméltük, hogy már most megvalósul: „Kevés oly kérdés van, mely az általános választói jogot közelebb vinné a megvalósuláshoz, mint az adóreform és a vele kapcsolatos osztályellentét.”*

* Szerző: *A magyar adórendszer jövője. Huszadik Század* 1909 december 255. 1.